

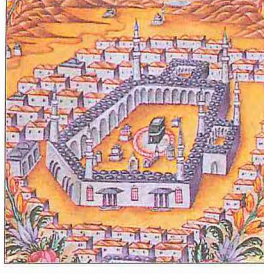
kazanacakları, Hz. Peygamber'in şefaatına nâil olacakları, günahlarının affedileceği, kötü huyları terk edip iyi huylar edinecekleri, maddî ihtiyaçlarının karşılanacağı ve dünya işlerinin düzeleceği belirtilmiştir. Bu salavatı düzenlemiş olması sebebiyle Cezûlî'nin kabrinin misk gibi koktuğuna inanılır.

Delâ'il'in yazılış sebebinin anlatan bir menkıbeye göre kerâmet sahibi bir kız çocuğu, Cezûlî'ye bu mertebeye Hz. Peygamber'e salavat okuyarak ulaştığını söylemiş, ancak onun ısrarına rağmen bu salavatın metnini kendisine söylemeyip belli salavatların içinde bulunduğunu ifade etmiş, bunun üzerine Cezûlî bütün meşhur salavatları derleyip kıza göstermiş, kız da söz konusu salavatın bu derlemede birkaç defa geçtiğini bildirmiştir. Diğer bir menkıbeye göre ise Cezûlî'nin bu eseri yazmasına kerâmet sahibi olan hanımı sebep olmuştur.

Delâ'il her gün, gün aşırı, dört gün veya haftada bir defa olmak üzere beş tertip üzere okunur. Okumaya pazartesi günü başlanır; hangi gün nerelerin okunacağı sayfa kenarına not edilmiştir. *Delâ'il*'i okumaya başlamadan önce niyet ve istiğfar etmek, esmâ-i hüsnâ okumak, başlama ve bitirme duası yapmak âdâbdandır. *Delâ'il* okumak için izin almak gerektiğine, izinsiz okuyanların çıldırdıklarına dair söylentilerin aslı yoktur. Fakat ehlinden usulüne göre *Delâ'il* okumanın öğrenilmesi tavsiye edilir.

Kuzey Afrika'da ve özellikle Anadolu'da büyük bir rağbet gören *Delâ'il*, Mısır ve İstanbul'da 1260-1320 (1844-1902)

*Delâ'ilü'l-
hayrât*'ta
Mekke
tasviri
(İÜ Ktp., AY,
nr. 5559, vr. 11^b)

yılları arasında on dört defa basılmıştır (bk. Karatay, *Arapça Basmalar*, s. 441). Risâlenin ayrıca Petersburg'da yapılmış bir baskısı bulunmaktadır (1258/1842).

Birçok şerhi yapılan (bk. *Keşfü'z-zunân*, I, 759; Brockelmann, *GAL*, II, 328; *GAL Suppl.*, II, 360) eserin Türkçe şerhleri de vardır. Bunların en meşhuru Kara Dâvudzâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1170/1756) yaptığı şerh olup *Tevfikü muvaffikü'l-hayrât fi izâhi meânî Delâ'ilü'l-hayrât* (*Tevfikü muvaffikü'l-hayrât li-neyli'l-berekât ft hidmeti menbai's-saadât*) adını taşıyan bu eser birçok defa basılmıştır (bk. Özege, *Katalog*, IV, 1645; Türkçe tercüme ve şerhler için bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 399). Kara Dâvudzâde diğer kaynaklardan aktardığı tasavvufî menkıbe ve bilgilerle eserin hacmini oldukça genişletmiştir (İstanbul 1254, 897 sayfa).

Şeyh Hasan el-Adevî'nin *Bulûgu'l-müsirrât 'alâ Delâ'ilü'l-hayrât* (Mısır 1289), Muhammed Mehdi el-Fâsî'nin *Me'tâlî 'u'l-müsirrât bi-cilâ'i Delâ'ilü'l-hayrât* (Mısır 1298) adlı Arapça şerhleri basılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Mehdi el-Fâsî, *Mümetti 'u'l-es-mâ' ft zikri'l-Cezûlî*, Fas 1313, s. 2-33; *Keşfü'z-zunân*, I, 759; *el-Hulelû's-sündüsiyye*, I, 280; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 331; *İzâhu'l-meknân*, I, 340; *Osmanlı Müellifleri*, I, 399; Brockelmann, *GAL*, II, 327-328; *Suppl.*, II, 359-360; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ'*, I, 165; Karatay, *Arapça Basmalar*, s. 441; Özege, *Katalog*, IV, 1645.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

DELÂİLÜ'L-İ-CÂZ

(دلایل الإعجاز)

Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin

(ö. 471/1078-79)

Kur'an-ı Kerim'in i'câzına dair eseri.

Başlangıcından beri müslümanlar Kur'an'ın mu'ciz bir kitap olduğunu ittifakla kabul etmişler, ancak II. (VIII.) yüzyıldan itibaren bu i'câzın lafızda mı mânada mı, lafız-mâna dengesinde veya bir başka hususta mı bulunduğunu tartışmaya başlamışlardır. Nazzâm (ö. 231/

845) gibi bazı Mu'tezile kelâmcılarına göre Kur'an'ın i'câzi, insanın onun bir benzerini ortaya koymaktan âciz kalması anlamına gelir. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu ise Kur'an'ın i'câzını fesahat ve belâgatında aradılar. Fakat bu görüşte olanların bir kısmı fesahati lafızlarda, bir kısmı da lafız-mâna güzelliğinde aradığı için fesahat ve belâgat kavramları üzerinde ortak bir kanaate varılamadı. Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*'da bu görüşlere karşılık Kur'an'ın i'câzının onun nazmında, yani üslup ve âhenginde olduğu nazariyesiyle ilgili görüşlerini ortaya koymuştur. Gerçi Abdülkâhîr'in eserinden önce nazım nazariyesi Câhiz, Rummânî, Hattâbî, Bâkılânî ve Kâdî Abdülcebbar tarafından da söz konusu edilmiş, ancak *Delâ'ilü'l-i'câz*'da bu nazariye açık ve sistemli hale gelmiştir. Cürcânî eserin de daha önceki âlimlere ait fikirleri ki-me ait olduğunu belirtmeden nakletmiş, eserin nâşirlerinden Mahmûd Muhammed Şâkir bu görüşlerin sahiplerinden tesbit edebildiklerini göstermiştir.

Abdülkâhîr el-Cürcânî, Kur'an'ın i'câzının nazmında olduğuna dair görüşlerini mantıkî bir tutarlılıkla ortaya koyabilmek için eserine ilmin değerini anlatmakla başlayarak önce beyân ilminin önemine işaret etmiş; bu ilmin konusu olan belâgat ve fesahatin yanlış anlaşıldığını, dilin birtakım inceliklerinin bulunduğunu, üstünlüğünün de bu inceliklerden geldiğini belirtmiş; Kur'an'ın i'câzının ancak bu inceliklerle anlaşılabileceğini, bunun da iç içe olan Arap dil mantığı ve nahviyle mümkün olabileceğini ifade ederek tahlillerini bu esasa dayandırmıştır. Genel olarak Mu'tezile'nin, fesahat özelliklerini tek tek kelimelerde, hatta harf ve seslerde aramasına karşılık Cürcânî bu özelliklerin cümle tekniğinde bulunduğunu söylemiştir. Kur'an'ın nazmıyla ilgili diğer görüşlerin onun i'câzını ispata yetmeyeceğini belirten müellife göre i'câz kelimelerde aranmaz. Çünkü Arapça'da daha önce de var olan bu kelimeler, pek azı müstesna olmak üzere Kur'an'da da aynı anlamlarla yer almıştır. Tek tek kelimeler mânalara sembol olmaktan öteye geçmez. Kur'an'da mütenâfir (telaffuzu güç) kelimelerin bulunmaması i'câzi pekiştiren önemli bir unsur da yeterli değildir. Aksi halde kolayca söylenebilen alelâde sözlerin de fasih sayılması gerekirdi. Müzikal uyumda i'câz aranmayacağı gibi vezin de fesahat ve belâgat için bir ölçü değildir.

Delâ'ilü'l-hayrât'ın ilk ve son sayfaları
(İÜ Ktp., AY, nr. 5559)

Ayrıca i'câz âyetler arasındaki fâsıla*lar da da aranmaz; zira kafiyeyi büyük bir ustalıklı seçebilenler fâsılayı da kolaylıkla uygulayabilirler. İ'câz, muhtelif âyetlerde görülen istiare, mecaz ve kinaye gibi edebî sanatlarla da olmaz. Aksi bir görüş, bu tür edebî sanatların yer almadığı âyetlerde i'câz bulunmadığı sonucuna götürür. Cürcânî'ye göre Kur'an'ın gerçek anlamda i'câzi, aynen muhafaza edilen nazmındaki fesahat ve belâğattan kaynaklanmaktadır.

Eserin yazımında belli bir planın uygulanmaması, özellikle ana başlıkların konulmaması birtakım tekrar ve tedâhüllere sebep olmuştur. Konular arasındaki geçişler "faslun" veya "ilem" ifadeleriyle yapılmaktadır. Bu sebeple Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) eseri, müellifin *Esrârü'l-belâğa*'sıyla birlikte *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz* adıyla hülâsa ve yeniden tasnif etmiştir.

XIX. yüzyılın sonlarında bilhassa Muhammed Abduh ve Hüseyin b. Ahmed el-Marsafî'nin gayretleriyle belâgat ilimlerine olan ilgi artınca klasik belâgat kitapları basılmaya başlanmıştır. Bu arada Muhammed Abduh ve Şeyh Muhammed eş-Şinkîti'nin tashihleri ve Muhammed Reşid Rızâ'nın hâşiye ve izahları ile basılan *Delâ'ilü'l-i'câz* (Kahire 1321, 1331, 1366), daha sonra Ahmed Mustafa el-Merâgî (Kahire 1369/1950), Muhammed b. Tâvîf (I-II, Titvân 1950), Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî (Kahire 1389/1969) ve Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire 1404/1984) tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Kahire 1404/1984; Hamdullah Müstevfî, *el-İzâh fî 'ulûmî'l-belâğa* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1984, IV, 142-166; V, 226-243; Serkis, *Mu'cem*, I, 681; Abdülazîz Atîk, *Fî Târîhi'l-belâğati'l-'Arabiyye*, Beyrut 1970, s. 160-189; Ahmed Matlûb, *Abdülkâhir el-Cürcânî*, Beyrut 1393/1973, s. 33-36, 51-118; Bedevî Tabâne, *el-Beyânü'l-'Arabî*, Kahire 1396/1976, s. 215-263; M. Ali Sultânî, *Ma'a'l-Belâğati'l-'Arabiyye fî târîhihâ*, Dimaşk 1978-79, s. 144-197; Sâmî Şekki el-Ânî — Abdülvehhâb M. Ali el-Advânî, *el-Mektebe: Ta'rif bi'l-maşâdir-i-re'îsiyye ve'l-müsâ'ide fî dirâseti'l-luğa ve'l-edeb*, Bağdad 1399/1979, s. 176-179; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 184-187; Mâzin el-Mübârek, *el-Mu'cez fî târîhi'l-belâğa*, Dimaşk 1401/1981, s. 89-95; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-ilmî*, Mekke 1983, s. 542; Şekki Dayf, *el-Belâğa*, Kahire 1990, s. 160-189; M. Halefullah, "Arap Edebiyatı: Edebi Tenkit Teorileri" (trc. Lamii Güngören), *İslam Düşüncesi Tarihi* (ed. M. M. Şerif), İstanbul 1991, III, 255-257; Ahmed el-Hüfî, "Delâ'ilü'l-i'câz li'l-Cürcânî", *Tî*, V, 167-178.

DELÂİLÜ'n-NÜBÜVVE

(دلائل النبوة)

Peygamberlik müessesesini, özellikle Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispatlamak amacıyla yazılan eserlerin ortak adı.

"Bilinmeyen şeyin öğrenilmesini sağlayan bilgi, kılavuz" anlamındaki delîlin çoğulu olan delâil ile "peygamberlik" anlamındaki nübüvvet kelimesinden oluşan delâilü'n-nübüvve, terim olarak bir peygamberin bizzat gösterdiği veya peygamberliğine âlâmet olmak üzere kendisi dışında meydana gelen tabiat üstü olayları konu edinen, peygamberin getirdiği ilkeleri ilmi tahlillere tâbi tutarak bunların ilâhî kaynaklı olduğunu, dolayısıyla o peygamberin de hak peygamber olduğunu ispatlamayı amaçlayan eserleri ifade eder. Peygamberlerin gerçekleştirdiği tabiat üstü olaylar, benzerlerini meydana getirme açısından muhataplarını âciz bıraktıkları için mucize, nübüvveti kanıtladıkları için de delil-delâil diye adlandırılır. Peygamber olacak kişinin doğumu sırasında veya nübüvvetle görevlendirilmesi esnasında meydana gelen hârikulâde olaylar nübüvvetin delillerinden sayılmakla birlikte mucize olarak isimlendirilmez. Ebû Hâtim er-Râzî'ye göre bu iki türe giren olayların tamamına "işaretler ve âlâmetler" anlamında a'lâm denilir. Bunlara ayrıca "deliller" mânâsında olmak üzere âyât ve şevâhid adı da verilir (*A'lâmü'n-nübüvve*, s. 193). Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ise a'lâm terimini mucize ile birlikte ve daha geniş bir anlamda kullanır (*Maqâlât*, s. 438). İslâm âlimleri, mutlak olarak nübüvvet müessesesini ve özellikle Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamak amacıyla yazdıkları bu tür eserlere a'lâmü'n-nübüvve yanında delâilü'n-nübüvve adını vermek suretiyle hem bizzat peygamberlerce gösterilen mucizeleri, hem de kendileri dışında meydana gelen hârikulâde olayları delâil kapsamına almışlardır. Nitekim İbn Teymiyye, delâilü'n-nübüvve ve a'lâmü'n-nübüvve tabirlerinden her birinin diğerinin yerinde kullanılabileceğine işaret etmektedir (*en-Nübüvvât*, s. 268). Nübüvvetin ispat edilmesi amacıyla yazılan eserler bu iki isim dışında çeşitli adlarla da anılmıştır. "Peygamberliğin kanıtlanması" anlamında kullanılan isbâtü'n-nübüvve, isbâtü'r-risâle, tesbîtü delâilü'n-nübüvve ile "nübüvvetin delilleri" anlamındaki huçecü'n-nübüvve, âyâtü'n-nübüvve, şevâhidü'n-nübüvve,

alâmâtü'n-nübüvve, meâricü'n-nübüvve, emârâtü'n-nübüvve ve el-hasâisü'n-nebeviyye bunların başlıcalarıdır. Beşâirü'n-nübüvve tabiri ise genel olarak "Hz. Muhammed'in nübüvvetini doğrulayan belgeler", özel olarak da "önceki kutsal kitaplarda onun peygamberliğini müjdeleyen metinler" anlamında kullanılır (bk. BEŞÂİRÜ'n-NÜBÜVVE).

Taşköprizâde, metafiziğin bölümleri içinde mucizelerin peygamberliğe delil oluşu keyfiyetini, mucizelerle sihir vb. hârikulâde olaylar arasındaki farkları incelemeyi konu edinen "emârâtü'n-nübüvve" adlı müstakil bir ilim dalının bulunduğunu belirtmekteyse de (*Mifâhu's-sa'âde*, I, 321) Kâtib Çelebi onun bu görüşünü isabetli bulmaz ve sadece peygamberlik müessesesi ile Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispatlamak için müstakil eserlerin yazılmasının, bu konunun kelâm ilminden ayrı bir ilim dalı olarak kabul edilmesini gerektirmeyeceğini belirtir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 161). Nübüvvet meselesinin kelâm ilmine ait üç temel konudan birini teşkil etmesi Kâtib Çelebi'nin haklılığını ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber'in nübüvvetle görevlendirilmesinden sonra vahye inanmayan çeşitli zümrelerin ortaya çıktığı, bunların arasında yer alan bazı şairlerin şiirlerinde peygamberlik müessesesini tenkit ettikleri bilinmektedir. İslâmiyet'in Arap yarımadasını aşarak hızla yayılmasının ardından Mecüsîlik ve Maniheizm gibi eski dinlere, materyalizme veya sadece Tanrı'nın varlığını kabul edip vahyi inkâr eden felsefî akımlara, ayrıca İslâm dinine mensup olduğu iddiasında bulunan aşırı fırkalara bağlı değişik zümreler bu tenkitlere fikrî boyutlar ekleyerek bunları devam ettirmiş, nihayet nübüvvet müessesesi aleyhinde yazılan eserlerle konu İslâm dini için önemsecek bir problem haline gelmişti. İlk olarak hicrî II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısında başlayıp III. (IX.) ve IV. (X.) yüzyıllarda etkisini sürdürdüğü kabul edilen zındıklık ve ilhâd hareketleri çerçevesinde İbnü'l-Mukaffâ', Abdülkerîm b. Ebû'l-Avcâ, Beşşâr b. Bürd, Ebû İsâ el-Verrâk, İbnü'r-Râvendî, Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî gibi âlimlerin nübüvveti felsefî açıdan eleştirenlerin başında geldiği zikredilir (İbnü'n-Nedîm, s. 216; Kâdî Abdülcebbar, I, 106, 129; Abdurrahman Bedevî, *Min Târîhi'l-ilhâd fi'l-İslâm*, s. 37). İslâm âlimleri, söz konusu kişilerce ileri sürülen iddialara ve yazılan eserlere erken devirlerden itibaren hem umumi kelâm kitapları içinde, hem de de-